

לוחם ונווד

(לחג השפעים של נתן בירנבוים)

א.

ימינו מרבים לדבר על מנהיגים ופוליטיקאים, על דרכי ההדרכה, דחו את הרעיון הדמוקרטי, כי הכחות העיקריים המונעים בעם בכלל, ושלא את אפיקות התורה החדשה, שבצעם הרי שזונם של בני אדם הוא היסוד לחיים הפדגוגיים. היו ימים שהדבר היה כמ' עם בגודל ההסכם הכללי, כי כל יחיד ויחיד חייב שי לו סיכוני לעלות לגדולה ולת' סוף מקום בראש. השלטון אינו בא לאדם ולחבר אנשים בחסר עליון או על פי תכונות וכשרונות בלתי-מסויי' ים, אלא כתפקיד ומסכות שמסיליים על אדם לזמן-מה, ואחר כך כשמיא את עבודתו ויצא ירי חובתו הוא שב למשעורו הראשון. או ראינו בני עליה וחם מרובים. עכשיו באה מהפכה בני' דוון זה. שוב בני עליה מועטים, נדמה שלנשיאות מסוגלים רק יחידים, שה' מנהיג וזכה לשררה לזמן רב.

למנים בישראל הרי ענין של הנהיגה והנהגה לא היה דבר שבנוכחות. אם היו בצבור אישים, שמסבמם ומעלה הם גבוהים מכל העם — הכירו בהם; וכשהיה הדור דוד יתום — חיכו לרי' מלים יותר טובים. החיים הפוליטיים בגולה לא היו כל כך בולטים, והיה מורגש הצורך למצוא רבין של כל בני הגולה, לא כתואר בעלמא אלא כתפקיד אמיתי ההולם את השם. גם בתחלת ימי האמנסיפציה והריפורם בישראל לא היו מנהיגים קבועים בע' מנהל, ורק יחידים יוצאים מן הכלל וכו' לאצמלא זו. ואל יתא הדבר הזה תמוה בעיניך: הם לא נלחמו בעד עם ישראל כגוף חי נושא את עצמו. רק עם השואה לחיים עצמיים, שאינו תלוי במישור או ברעת אחרים, זקוק למני' הניגים, ואכן הוא מעמרם מקבוצו. לפי זה לא קמו שוב לישראל מנהיגים אלא מימי התחיה ואילך.

עמדו מבינינו כמה וכמה טיפוסים של מנהיגים. * מכיון שסוד המנהיג והתנהגות הם באישיות, ו. א. לא בדי וים פרטים מיוחדים, אלא בכסום הדמות, ישי הרושם כאילו אין אחד דומה לשני. ובכל זאת יכולים אהבני להבחין בין שני סוגים עיקריים: בין המנהיג, שהוא אדם רך ונעים, המרי שך את לבו העם בטובו ובחסדו, המרי כחל כמעשיו ונאומיו שאהבה בורת בקרב, שהוא דואג לגורל בני עמו וסובל מיסוריו ומתאוה לרפא את פצעיהם ובינן המנהיג המחמיר, הקפדן, המתעמר בטלית של מטיפ מוסר ותור' כחל, שכל דבריו כנחלי אש, הם הוא רוצה לתקן את מצב העם ולהעלות ארוכה לשבר בת עמו. הטיפוס האחר שון הוא סבלן, למלחן ומלחן, אינו

נותן למישהו להזכיר את חטאות הארץ מה ולהניד לעמו משעם. הוא כמות, שהאהבה היא האמצעי היותר נאמן לשפר את מצב העם, ואילו הטיפוס השני אינו יכול להכנס לפנים משורת הדין; אם יש תמא — יש צורך בכ' מרה. ועל כן הוא בא אל העם ומעור' רדו לתשובה בדברים קשים, שאינם מכסים על הקללקה, אלא מראים על הנגע ואולי אף מנוקשים קצת.

נתן בירנבוים, שענתה מלאו לו שבי' עים שנה, נמנה על הטיפוס השני — המחמיר, הבא בטרונא עם הכלל על כל ענין וענין השתייכותו של אדם לטיפוס מסוים אינו ענין הניתן לוי' כות זה דבר שבכרתה, הגולר יחד אלו כתוצאה מתחשש; ואולי גם מה' תן חייו הפרטיים גרם לכך. וכמה נביאים מחמירים וקפדנים כבר עמדו לנו כמשך דורות רבים. לא זה הקו האופייני ביותר בחיי בירנבוים, אם כי הוא משמש דוגמה מיוחדת לסוג מנהיגים אלה. בירנבוים מצטיין בזה, שהוא הגיע לעמדתו ולהשקפתו הנוכ' חית דרך כמה גלגולים. דרכו ארוכה למדי. הדבר המתמיה אצלו היא העובד' דה, שהוא עמר תמיד בעקשנותו ובקפ' דנותו, שלא זו מדידתו. המהלמט אפילו לשעה קלה. כנוהג שבעולם, אדם ששינה את עמדתו ומעמדו לע' מים קרובות, אינו מתעקש יותר מדי. שורת ההגיון נותנת, שהוא לא שכת את דעתו מאתמול ומאתמול; אף אם אינו מסכים לאלה, שלא עזבו את מקורם כמוהו, הרי הוא מבין לרוחם, כמו שהוא מכין גם לרוח אלה, שבחפ' כש את דרכם בחיים, הם כאים ונגי ררים אחרי אותה התנועה, שגם הוא היה פעם חבר לה. חזקה: אדם שמ' צא מקום חדש ונמנה על חול' והסתדר' דות שער, עכשיו היה רחוק מהם, — אינו עוזב אותה לחשוב, שהוא הגיע והג' בעולם, ראוי ביותר להכריע איך ית' נהגו אחרים, מפני שקרוב הדבר שהוא מקפמק בעצמו; שמה אני עדיין תר' עה ברכי החיים, ומי יודע אם אמ' צא מקום מנוחתי.

לא כן בירנבוים... יחד עם הנודדים שמר בנשנו על הווראות, שדרכו היא דרך הנכונה. תמיד אתה מוצא אותה החומרה, אותה הנטיה להתוכח עם אחרים, להופיע לפני הקהל ולדבר קשות ללבם של בני אדם, פעם, לפני עשר שנים, כתבת על בירנבוים, כי הדבר היחיד שאינו משתנה אצלו הוא השינוי: הוא כאילו נתון בתנועה בל' תי פוספת. חושבני, שער עכשיו בל' נבנפו אותו כח הרוחק, אותה החר' דה; אלא שלא עזב שוב את המחנה. זה תלוי בנילו, בהשקפתו החברתית, שיגיל לו באחרונה. בה יש משום כח

מרטן, שמרנות. כיום הייתי אומר, שיש עוד דבר אצל בירנבוים הרחוק משינוי: החומרה. ואולי הן זה שהביאוהו סופ'סוף אל האורתודוק' סיה. כי אף על פי שיש מחמירים ועקשי' נים בכל מחנה, הרי המקום העיקרי להם הוא בחוג האורתודוכסים הקיצור' נים.

זכורני, כמה גדול ועמוק היה הדבר שם שעשה עלינו ספרו של בירנבוים, עם אלמים". הימים היו ימי המלח' מה הגדולה, ובעלי דגש רק כבר נוכ' כחו לדעת, שהמלחמה לא תאריך. היה רים בנימימותם התכוונן לשלום ול' תקנת ענינינו. ארץ ישראל, שאלת המיעוטים ועוד ועוד, העפיקו אותנו, אנתנו הרחיים דאננו הרבת לעתידים של' החרדים ולגורל חי' התורה. לא ראינו את האיש הראוי להיות "מדיב' רנא דאומתיה" בבחינה זו. הייתה לנו אז תקוה, שאולי בירנבוים ית' התפקיד החשוב הזה. אבל כדאי להוד' כיה, שבאותם הימים לא מצא ביני' כיום אמון רב בעמרכות האורתודוכ' סיה. הם מפסקו. והאמת ניתנה להאי' מר, שגם אנתנו הרשענו קצת פגישות בדבריו — אם לא בנגע הראשון, הרי על כל נמים במאוחד קצת. עיקר ספ' רו היה מוקדש לכקורת חריפה כלפי המשכילים החפשיים בדעה. בקורת יחד הניחה את דעתם של רבים. יחד אתו דחו רבים את ההפסרות ולא אה' בו את ה,מורדים עובדי עבודה ויה'. ולא מעטים הסכימו להערכתו התייר' בית ביחס היהדות המסורתית המור' חית, אם כי בדבר היה גם משום אה' בה נפרזה ומשום רומאנטיות. אבל החלל הקונסטרוקטיבי שבספרו היה קצת קלוש, והצעתו ליצוד חבר מצומ' צם של יחידים מנולה, את, ברית הער' לים", לא מצאה חן בעיני רבים. בכל זאת אפשר לומר, כי אז לפני כניסתו ל,אגודת ישראל", הגיע בירנבוים לשיא הגובה. בלי כח מאורנו, בלי להמצא בתוך הסתדרות איוו שהיא בלי לדעת אם יש לו חוג אנשים הנה טים אחריו, גדול או קטן, — היה בירנבוים את כח גדול. בפועל לא היה לו חיל-אישים, אבל בכח היה מנהיג של צבא חשוב. אבל לא ארכו הימים, והוא נספח ל,אגודת ישראל", ובמק' הלת: תקולות" לשמשו שם, לא נבכ' קולו. אמנם, הוא השתל' עד מאד ללכת בדרכו שלו, וכל מאמר ומאמר שיצא מעטו מעיד, שהוא נשאר נאמן לו ולשיטתו. אבל השפעתו לא יצאה מעבר לגבולות צרים.

במשך חמש עשרה השנים האחרות נות בא לידי גלוי דבר, שאולי ירעוהו זה כבר אלה שליוו את בירנבוים בדרך כו שנים רבות. בירנבוים אינו מדינאי וכחו אינו יפה בכלל בעבודת הכלל והאומה. המבקר על פי רוב אינו יוצר. המורה, בדרך-כלל אינו מצליח מחוץ לכחולו בית המדרש. אבל זה נתכבר רק בשעת השתתפותו של בירנבוים בעבודת האורתודוכסיה. כל זמן שהיה יצוני — לא באה עדיין שעת היצירה

הממשיה המעשית; אז כררו ולכנו את השאלות הקורטות לכל דבר שבכפפעל. הלכותים היו העיקר. כשיצא משורות הציונים והתחיל בעבודה הגלותית והתקשר עם בעלי האידית (אידישים-מים) — עמדו עיניו החנוך והתרבות בראש העבודה. אחרי המלחמה שנתי' תה העברה תכלית שינוי התחילה הפעולה העצומה, בנין ארץ ישראל על ידי ההסתדרות הציונית, והסיפה את כל שטחי העבודה שהיו קודם לכן נפרדים זה מזה. יחד עם בנין הרימות ארצנו קמה לתחיה בארץ ישראל במדה חשובה גם לשוננו ונתחד' שה תרבות ישראל. באותה שעה אי אפשר היה לעמוד מן הצד למרי. להיות ניירמלי היה כמעט מן הנמנע בשביל אדם בעל שער קומה ותנועה חשובה הדוגלת בשם היהדות הנצי' חית. ומובן שבירנבוים לא עבר בש' טיה על הפרובלימות הגדולות, שעמד דו על הפרק. הוא הרגיש, שהיהדות החרדית לא תפסה את המקום הראוי לה. בענין זה הסכימו לו, בקול רם או בלחש רבים, שעמדו בתוך המחנה הציוני, עם כלי זה לא הלכו בעקבותיו, מפני שהכירו, כי זה הליקויים שבהסתדר' רות הציונית ומיעוט שרמתה של היה' דות המסורתית שם אינם מספיקים ועם כל הפגישות — רק זו הדרך בו ישכון אור לעמנו בעתיד. סבלנות כזו, בבחינת, וים שכמו "לסבול", אינה מותרת על הדישיות העיקריות שיש ליהדות החרדית; היא מקווה לכוון את השעה וסבורה ששוב להיות בין הכונים, שגם כיום אפשר להשיפע, וזכויות קונים על ידי שיתוף בעבודה. עם כל הכבוד שאני חולק לכירני' בוים, האיש החסור, שהיה תמיד נאמן לעצמו ולא נטה מן הדרך שבחר בה. ימינה או שמאלה, המדיד הובי' קרבנות לאין שער ולאין ערוך, — הכרח לי לומר, שבשנים המכריעות, ו. א. בחמש עשרה השנים האחרונות, לא קלעו אל המטרה. להפך; נדמה לי שנשכל בכל השאלות העיקריות. נכשל בשאלת ארץ ישראל; הוא בא והעדיף את העבודה החקלאית בכל מקום אחר. התנגד להשלטת הלשון העברית. עם ולימד תורה חדשה, כי יש לנו לשונות אחרות. וגם בנוגע לשאלת הדת הפך בדרך מוזהר. הציע לייסד חבר הדתות, המאחד את כל הכופרים למלחמה בעד הדת, נגד הכופרים. ולא הבין, כי יחס הדת אל האלומות אצלנו הוא כל כך מהורס, עד שאי אפשר לנו להתאחד עם עמים ודתות אחרים במלחמת-סגן זו. ואל יתא הדבר פלא בעיניך, שלא הצליחי בכל הענינים האלה. הוא לא הגיע ליוזי התרבות, לא רק בתקופות שונות בחייו אחר בכמה ענינים, אלא גם בעת ובעונה אחת. כמו לו היה יצר החתנגרות לבבו וטשה לו להורות לאחרים, ולהס' כים עמיהם, אבל עם זה לא קנה את עולמו בשעה אחת.

על הסופר ועל האישיות ניהר את הרבור במאמר הבא.

לוחם ונודד

(להג השבעים של נתן בירנבאום)

ב.

מים ביותר כסופר באידית ובעברית. אהבתו לאידית עמוקה, אבל לא הגיע לאיתה המדרגה בלשון זו כחבריו גדולי הסופרים.

הולשתו בשנות הספרות הליקויות שבמאמרו וספרו תלמים באו שיתו. אדם כזה בעל נפש להסתמ, סמפרמנט סרע, אינו יוצר מתוך מנוחה ושלום. לבו כמא הר בעש, מתפרץ מסמן לזמן, פתאום משום כך גם עברתו. אינה קבועה, אלא מתגלית לסרועיקן. תוצאות עבודה זו מעידות על התחמתו אינו בשלות כל צרכו, אין להן הכנה מספקת. אין בהן משום שכלול הצורה ושלמות התוכן. איש כזה, אף על פי שעסק תמיד בעריכת מאמרים וספרים, אינו בעיקר סופר אלא איש המעשה, שרק לשם הפעולה השתמש בעתונות ועוד. אצלו כמו אצל רבים, מלאכת הכתיבה היא התחלת המעשה או המשך תו. יאלו אחרים כותבים מפני שאת המחשבה הנדשה אצלו: אלה אינם שואפים לפעולה אלא להוראה — והם זוכים לדבר שלם.

אם יש ספק בגדולתו של בירנבאום הסופר, אין מחלוקת חלה בנוגע לאדם. אישיותו סתורה וגדולה. לאורך בגדולתו ולא בקט גדולה לעצמו. לא פעל מתוך יחידת גאיה אלא מתוך הכרח פנימי. כאילו כפא שד. נאמן האיש ונאמנים דבריו. קבל עלי יסורים וסבל מהשקפיותו. נתן לדורו את הדרך גמה של איש ביד, שאינו נגרר אחרי הרוב ואחרי הבצע והתועלת. לא התיר פאר ביסוריו ובנדודיו ובכל הסבל שנשא על שכמו. עזב את המחנה, בש עה שהמספן היה מחייב אותו, ובא למחנה שני רק כשהיה בטוח, ששם יזיה מקומו הנכון. יש גדולה ויושר בנפשו ובדרכו. אפשר להתנגד לכל דעותיו ומעשיו מצד תכנם, ובכל זאת יחשיבו מתנגדיו את הכרעותיו כחכמה. אית מנפש ישראל. בבחינה אובייקטיבית נסתרה דרכו לעתים קרובות ולרבים קשה ללכת בעקבותיו, אבל בבחינה סובייקטיבית יש רוב מכריע המצדיק את האיש הזה ואינו מסיל ספק בו. כך הוא משמש מופת לרבים ודוגמה חשובה לעבודה, שחוק מערך המפעל הנכון, יש גם זכות גדולה לאישיות המצוינת.

כשבירנבאום היה צעיר ובשנות עמיר זה — הראה כבר לעולם את התנועה שבנפשו, את אי השקט שהוליד אותו. מקום למקום, מתנועה לתנועה, אבל כל הנודדים האלה הם כפא וכאפס כלפי התנועה האחרונה, שנתחוללה בו: אחרי הקמת רבות שב בירנבאום אל בית ישראל סבא. לא עמד עוד כראוי על התנועה החשובה שבדורו. יש מספר לא קטן של "בעלי תשובה", שבאו לידי כך לא מפני קטנות דמויות, או בסף ימים מאימת הדין או מסגנון מנטאלית יתרה, אלא מתוך הכרה הת

הערכת הסופר בירנבאום יקשה עלי יודע אני עד כמה השפיע על הקהל, וביחוד בשנים הראשונות. הרבה מן המאמרים, שזכו אחר כך להכנס לכתבים נבחרים, עשו בשעתם רושם חזק ונמנים עד היום על הדוקומנטים החשובים מן הזמן המכריע בתנועת התורה. כבר הזכרתי, שלספרו "עם אל קים" יש ערך יוצא מן הכלל. ובכל זאת דעתי הקלושה היא, שאין מקומו של בירנבאום בין הסופרים בחסד עליון. אני רוצה לנמק את השקפתי זו. אין לך אולי ספר או מאמר חשוב, שיצאו מעטו של בירנבאום, שלא נכנס לתוכו ריבוי. ופולמוס מעיד על האקטואליות שהלידה א תדברתי. ספר זה, שסוף סוף הגיע ליהדות הנצחית, ושלמדו מספריו קרא בשם: "על הנצח", לא השתחרר אף לשעה קלה משאלות היום והרגע, והיה תמיד נתון לסלחמת דעות. גם בתקופה האחרונה, בתקופת התשובה שלו, היו דבריו מכוונים בעיקר להכתיב שמתנגדיו סנה. לא בא לידי ביורר, שעמדתו הנכונה כי בה כח יוצר וביכלתה לוותר על ריבוי ועל ההדגשה החזקה, שאין הצדק עם הצד שכנגד. עד עכשיו נשאר בירנבאום נאמן לשיטתו, שיש להלחם באלה, שלהם דעה אחרת והשקפתם שונה מהשקפתו. בזה הוא מוביל, שעיקר פעולתו היא הפוליטיקה התרבותית ולא עבודה התרבות כשהיא לעצמה. העבודה התרבותית היצירת משפיעה על ידי יצירותיה, והמקוריות הברנות ומשלימות את צילמו הרוחני ואינה שאפת לסתירה לשם בנין. שתי שיטות יש לפגנו ואלי שיתיהו נוצצות אבל מה אעשה? השיטה השקטה, שאינה נבנית מחורבן חביבה עלי יותר, ואם כי השיטה הלוחמת משכת אחריה כמה וכמה לבבות, משיעה בשדה הקרב ויש לה לעתים קרובות כח ממשי, אבל השיטה היצירת, רישימה יתא ניכר בתולדות הרוח לאחר זמן רב, שכשכחו כבר כמעט את מאורעות ימים ששם שו עליה ליריחוים ולסיעות.

לא עלה בידי בירנבאום להוציא מתחת ידו ספר המקיף ענין אחד, נושא מסוים. הוא בוא תלוי. בעל בקורת ויבחה אינו מסוגל לעבודה רחבה, מרר כות, המקדישה את כל מרצה לענין אחד. יש המון מאמרים, אבל תיכף הספר (בוא הידיעה)? כל העבודה העצמה ורבת הלב לא פאזא את בטיה המתאים. בזה אינו יוצא לולול בחשר ביוצ של בירנבאום, תלילה לו לתפחת את ערכו הגדול לעולמי. בספרות אצל אי אשור לדבר על אדם כליכך אמיתי ומחמיר, תמיד חרץ על אחרים משפט קשה, ולעבור בחתיקה על אותם הקשים שביצירתו. שאינם מניאים את הדעת. יוצה אני להוסיף, שלא הצליח בירנ

עמקית, מפני שניכחו לדעת שמקורותיו הרוחניים ש לעמנו וצורת חייו, הם הם היסוד הנצחי. הכרה זו מתגלית אצל כל אדם באופן מיוחד. אצל בירנבאום קבלה צורה קנאית — קיצונית, לפי תכונה נפשו, ולא לפי עצם היהדות. אבל העיקר והמפת בדרכו של בירנבאום ברם היא העבודה, כי יש ליהדות המסר רתית כח מושך דוקא בשביל בני אדם הבלתי מרוצים, שאינם מוצאים מנוח ואינם מוצאים סיפוק על נקלה. יש סוד גים שינים של בעלי תשובה. אם אשה את בירנבאום לפראג רחנצווייג — הלא הם "בעלי התשובה" הגדולים שלנו — יהיו רתקים זה מזה כרוחק מרח ממערב. רחנצווייג התעמק מאד בקר רית הרוח שלנו וחדש כמה וכמה חדר שים יקרים. עם כל פעלתנותו היה בעיקר הגיה דעתו גם סירב עד יומו האחרון לתמנית על היהדות האורתודוכסית. ואלו בירנבאום דוקא מתפאר בזה, בהאנו מאמין שלי בירנבאום לא הגיע למדרגתו האחרונה על ידי לימוד בלתי פוסק, על ידי שליטה גאונית על איציותינו התרבותיים. הוא ידע הרבה, וחשב הרבה, אבל הכרעותיו אינן נובות מעבודה רוחנית ממושכה וסדרנית. הקריאה המחשבה ענורת לו אבל המר גיע האחרון אצלו הוא רצונו הכביר האינטואיציק. כיום כשהגיע לשיבה, כבר באה לידי ביטוי תפעתו כפי שתשאר בה היסטוריה: הוא אחת המעוררים הגדולים שקמו לישראל, המוכיחים, כי עוד רענן עמנופסורתו, כי בכל דור חדר יחליף כח וחדש נערים, לא בעובו את מקור מים חיים, אלא בדרתו לעומק איצרו ובקשרו את עברו לעתיד. אנו שים, שתע זמן רב בדרכי החיים וזכו לתשובה ושיבה, שמשו דוגמה לתקה ולבטחון, כי לא זקנה אמנה ואם כבר זקנה — אין לנו להתבייש, ובכרה לבירנבאום שעד ינוב בשיבה, הוא הכרה האמרה גם לרוח ישראל סבא, שבירנבאום אחד מבני ותלמידיו הגדולים.